

מזבח אדמה תעשה לי

מים ראשונים: תם המעמד הנשגב והמיוחד של מעמד הר סיני. רגעו הקולות והלפידים וקול השופר המדהדד. מותר כעת לעלות בהר, שכמה דקות קודם, כל מי שהתקרב אליו – "מות יומת". גם הצאן והבקר שוב ירעו אל מול ההר ההוא. ואתם שנאסרה לכם חיי אישות בשלושת ימי ההגבלה, אתם שראיתם "כי מן השמים דברתי עמכם" – "שובו לאהליכם". ומה עכשיו? לאן מכאן? "פרשה קטנה" של חמישה פסוקים חותמת את הפרשה. נתבונן בה.¹

ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם: לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם: מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליי את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך: ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהו גזית כי חרבך הנפת עליה ותחללה: ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליי: (שמות כ יט-כג).²

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה יא³

"ואם מזבח אבנים תעשה ליי". רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות, חוץ משלשה: "ואם תקריב מנחת בכורים" (ויקרא ב יד) – חובה ... כיוצא בו: "אם כסף תלוה את עמי וגו'" (שמות כב כד) – חובה ... כיוצא בו: "ואם מזבח אבנים תעשה ליי" – חובה. אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות? תלמוד לומר: "אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלוהיך וכו'" (דברים כז ו).⁴

מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה יא

"מזבח אדמה תעשה ליי" – מזבח מיוחד לי, שלא תבנהו מתחילה לשום אחר.⁵ ר' ישמעאל אומר: מזבח מחובר באדמה תעשה לי, שלא תבנהו על גבי כיפים ולא על גבי עמודים. רבי נתן אומר: מזבח חלול באדמה תעשה לי, שנאמר: "נבוב לוחות תעשה אותו" (שמות כז ח). איסי בן עקיבא אומר: מזבח נחושת מלא אדמה תעשה לי, שנאמר: "כי מזבח הנחושת אשר לפני ה' קטן מהכיל את העולה" (מלכים א ח סד).⁶

¹ כך לא רק בחלוקת הפרשות שלנו כמנהג בבל, אלא גם בחלוקה לסדרות כמנהג ארץ ישראל הקדום. ראה **באתר סידרא**.
² הציווי הראשון הוא: "לא תעשון אתי אלוהי כסף ואלוהי זהב". ציווי זה הוא על דרך השלילה וכבר שאלו רבים מדוע יש צורך לחזור ולהזכיר על עבודה זרה אחרי הדיבר השני במעמד הר סיני: "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לא תעשה לך פסל וכל תמונה וכו'". ראה דברינו **אלוהי כסף ואלוהי זהב לא תעשו לכם** בפרשה זו בשנה האחרת שם דרשנו בציווי זה. מה כן תעשה? "מזבח אדמה תעשה ליי". ודי בכך כדי לזכות בברכה בכל מקום אשר יזכר שם ה'. ראה דברינו **בכל המקום אשר אזכיר את שמי** בפרשה זו. מכאן מתגלגל העניין לציוויים ומגבלות נוספים שאולי אינם 'הכוונה הראשונה' כלשון הרמב"ם, אלא 'כוונה שנייה', שלישית וכו'. אם תרצה להקים מזבח של קבע, יציב ואיתן יותר, כפי שאח"כ מצטווים בני ישראל בפרשת כי תבוא (דברים פרק כז: "והיה ביום אשר תעברו את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך והקמת לך אבנים גדולות וְשַׁדְתָּ אֹתָם בְּשֵׂיֶד: ... וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' אֱלֹהֶיךָ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא תִנִּיף עֲלֵיהֶם בְּרִזָּל: אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה אֹת מִזְבֵּחַ ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִעַלְתָּ עָלָיו עֹלֹת לַה' אֱלֹהֶיךָ"), אז יש כללים כיצד לבנות את מזבח האבנים הזה. ואם תלך עוד צעד ותבנה את המזבח גבוה, כך שיש לעלות עליו, בנה לו פֶּבֶשׁ ולא מעלות היינו מדרגות. על מזבח האדמה ברצוננו לדון הפעם. האם זו תחנת ביניים בדרך אל מזבח הנחושת שבמשכן ומזבח האבנים שהתורה מצווה עליו בספר דברים? האם שזה בעצם האידיאל? עבודה לה' באמצעי הכי פשוט והכי בסיסי!

³ נפתח במדרש התנאים הקדום המלווה את ספר שמות – מכילתא דרבי ישמעאל. ראה כאן **סקירה תמציתית של המכילתא**.
⁴ בהמשך מדרש זה חלו שיבושי גרסאות, ראה הערות במהדורת האראוויטץ-רבין עמ' 243. אבל החלק שהבאנו מקובל ומצוטט ע"י מדרשים ופרשנים רבים. מזבח האבנים הוא חובה והמילה "ואם" תתפרש "כאשר", ויש דוגמאות כאלה במקרא. זאת ועוד, ראה גרסת ילקוט שמעוני תורה פרשת יתרו (המתחיל ברמז רסח): "רבי ישמעאל אומר: כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלושה: ואם תקריב מנחת בכורים – חובה ... כיוצא בו: אם כסף תלוה את עמי – חובה ... ואם מזבח אבנים – חובה ... מזבח אדמה תעשה לי – רשות ולא חובה". משמע, מזבח האבנים הוא העיקר. ומה עם מזבח האדמה? שלב זמני לפני מזבח האבנים? רק רשות? חד-פעמי? ואיפה עומד מזבח הנחושת של המשכן שנהגו כל שנות המדבר?

⁵ זאת, כהמשך לציווי של אלוהי כסף ואלוהי זהב: "לא תעשון אתי". שם: לא תשתפו אתי, וכאן: לי – לשמי. שם לשלילה, וכאן למעשה חיובי. ראה המדרשים המפתחים את מוטיב "לי" בתורה, כגון ויקרא רבה ב ב בפרשת הקרבנות: "הבן יקיר לי – בכל מקום שנאמר: לי אינו זו לעולם, לא בעוה"ז ולא לעולם הבא". והוא ממשיך ומונה שם הרבה "לי", כגון: "בכהנים כתיב: וכהנו לי, בלויים כתיב: והיו לי הלויים, בישראל כתיב: כי לי בני ישראל, בתרומה כתיב: ויקחו לי, בבכורות כתיב: כי לי כל בכור וכו' וכו'". אם נסדר את הרשימה שם לפי סדר המקרא, נקבל בראשה את שני ה"ל" הראשונים בפרשתנו: כי לי כל הארץ (שמות ט) ומזבח אדמה תעשה לי (שמות כ).

⁶ ראה בדומה מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כ פסוק כא: "מה נאמר לך: מזבח אדמה תעשה לי – יכול אדמה ודאי? תלמוד לומר: אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלקיך – כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר באדמה דברי ר' יהודה. ר' מאיר אומר: תחת עזרות היה חלול והמזבח היה מחובר באדמה". כך גם במדרש הגדול שמן הסתם העתיק מהמכילתא. מזבח האדמה איננו עומד בפני עצמו, אלא קשור למזבח הנחושת שהיה במשכן או למזבח בית עולמים במקדש. אין "מזבח אדמה" לעצמו, אלא הלכות שנוגעות למזבחות האחרים, שקושרות את המזבחות הללו לאדמה. ראה המשנה החותמת את מסכת חגיגה (פרק ג משנה ח) הדנה בטומאת כלי המקדש ובצורך לעשות כל כלי כפול שמא ייטמא: "... כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים, שאם נטמאו הראשונים

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא ה - ויהי ביום כלות משה

דבר אחר: "ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן" (במדבר ז א) - אמר רבי יהושע בן לוי: ברמז אמר הקב"ה לישראל: כשיעשו את המשכן שהוא נותן להם את הברכות. מניין הוא? שכתב: "מזבח אדמה תעשה לי ... בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתידך" (שמות כ כא). לפיכך, כשיעשו המשכן נתן להם הקב"ה את הברכות: "יברכך ה' וישמרך". אימתי? "ויהי ביום כלות משה".⁷

מדרש תנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן ז

"ויחלוס והנה סולם". אמר ר' אלעזר ב"ר שמעון בן יוחי: הראה לו מזבח, שנאמר: מזבח אדמה ... וראשו מגיע השמימה - זה ענן הקטורת.⁸

בראשית רבה יד ה, פרשת בראשית

"וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָר מִן הָאֲדָמָה" (בראשית ב ז) - רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל בר נחמן אמרו: ממקום כפרתו נברא, כמו שאתה אומר: "מזבח אדמה תעשה לי" (שמות כ כד). אמר הקב"ה: הרי אני בורא אותו ממקום כפרתו, והלואי יעמוד.⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן ד

כיצד היו הבכורות מקריבין? עד לא הוקם המשכן היה העבודה בבכורות, וכל מי שהיה מקריב היה ראוי להתברך, שנאמר: "מזבח אדמה תעשה לי ... אבוא אליך וברכתידך" (שמות כ כא).¹⁰

רש"י שמות פרק כ פסוק כא

מזבח אדמה - מחובר באדמה, שלא יבנו על גבי עמודים או על גבי כיפים. דבר אחר: שהיה ממלא את חלל מזבח הנחושת אדמה בשעת חנייתו.¹¹

יביאו שניים תחתיהן. כל הכלים שהיו במקדש טעונון טבילה, חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחושת מפני שהן כקרקע - דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים מפני שהן מצופין. ראה פירוש ברטנורא שם: "חוץ ממזבח הזהב ומזבח הנחושת מפני שהן כקרקע - מזבח הנחושת שהתורה קראתו מזבח אדמה". מזבח אדמה הוא שם נוסף למזבח הנחושת.

⁷ כך הוא גם במדרש במדבר רבה פרשת נשא פרשה יב ובמדרשי תנחומא שם. מזבח האדמה אינו אלא התחלת הציווי על המשכן. הוא "יריית הפתיחה" (אבן הפינה?) למפעל הקמת המשכן שזכה ליותר מארבע פרשות בתורה, בספר שמות בלבד. מדרשים אלה וודאי יחזקו את השיטה שמוטיב הקרבנות ובניית המשכן הם לכתחילה ונצטוו עליהם מיד לאחר מתן תורה, הרבה לפני חטא העגל. 'כ'וונה ראשונה' ולא 'כ'וונה שנייה' כשיטת הרמב"ם וסיעתו (בעקבות חטא העגל). והדברים לא נעצרים במשכן, אלא מתגלגלים ובאים עד בית העולמים בארץ (כמו שכבר ראינו במכילתא הקודמת). ראה תוספתא מסכת מעשר שני (ליברמן) פרק ה הלכה כז: "וברך את עמך את ישראל - הכל בזכות ישראל ... ואת האדמה - הכל בזכות המזבח, שנאמר: מזבח אדמה תעשה לי". המזבח מברך את האדמה. ומה קרה למזבח האדמה כפשוטו בפרשתנו?

⁸ התמזגות מזבח האדמה עם המשכן והמקדש הפכה אותו לסמל שניתק יותר ויותר מפשט הפסוקים בפרשה. כך בבראשית רבה בסולם יעקב (ראה דברינו [סולם סמל יעקב](#) בפרשת ויצא) וכך גם במדרש שמות רבה לג ד פרשת תרומה המתאר כל פרט ופרט במשכן למטה (ובעולם הארצי) כעומד מול המשכן והעולם שלמעלה: "למעלן: שרפים עומדים ממעל לו, למטן: עצי שטים עומדים. למעלן: כרובים ... למטן: ויהיו הכרובים. למעלן: יהי רקיע בתוך המים, למטן: והבדילה הפרוכת לכם ... למעלן: במלקחים לקח מעל המזבח, ולמטן: מזבח אדמה תעשה לי וכו'". כנגד מזבח האדמה עומד המזבח למעלה, הרוחש גחלי אש, ממנו נלקחו המלקחיים שרצצו את פיו של ישעיהו הנביא (רצפה - רצוף פה).

⁹ ראה ירושלמי מסכת נזיר פרק ז הלכה ב: "אמר רבי יודה בן פזי: מלא תרוד אחד נטל הקב"ה ממקום המזבח וברא בו אדם הראשון. אמר: הלואי יברא ממקום המזבח ותהא לו עמידה. הדא הוא דכתיב: וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה [בראשית ב ז], וכתיב: מזבח אדמה תעשה לי [שמות כ כא] - מה אדמה שנאמר להלן מזבח, אף כאן מזבח. ובמדרש תנחומא צו יד: "אמר הכתוב: מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ). למה מן אדמה? לפי שהאדם ברייתו מן האדמה, ונקרא שמו אדם על שלוקח מן האדמה. ומעלים העולות והקרבנות על המזבח שהיא עשויה מן האדמה לכפר על הגויה שהיא לוקח מן האדמה". משם התגלגל הרעיון צעד נוסף אל הקבורה בארץ ישראל שהיא כמו קבורה תחת מזבח האדמה, מסכת כתובות קיא ע"א: "אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל - כאילו קבור תחת המזבח, כתיב הכא: מזבח אדמה תעשה לי, וכתיב התם: וכפר אדמתו עמו". כך נעשה מזבח האדמה סמל לחיי האדם, מבריותו ועד מותו. מן העפר ועד העפר. ובתוכם אפר הקרבן המתמזג עם אדמת המזבח כסמל לחטא ולכפרה, לחיים שנקטעים באיבם ולתקווה של התחלה מחודשת. והדברים יגיעים. ואנו מתעקשים להמשיך ולשאול: זהו סוף הסיפור של מזבח האדמה הנזכר בפרשתנו? היכן הפשט? אולי פרשני המקרא יושיעונו.

¹⁰ בדרך אל פרשני המקרא, מדרש יוצא דופן מכל השאר. השווה מדרש זה עם פסיקתא רבתי לעיל כיצד הם דורשים את אותו הפסוק, זה לכאן וזה לכאן. עפ"י התנחומא, היה מצב של מזבח אדמה פעיל והבכורות היו מקריבים שם, לפני הקמת המשכן. אח"כ הוחלף מזבח האדמה במזבח הנחושת, כפי שהבכורות הוחלפו (נפדו) ע"י הלויים. ועדיין היה מזבח הנחושת ממולא באדמה - מתמלא ומתרוקן בארבעים ושניים המסעות של בני ישראל במדבר. מדרש זה דן שם בעשו שביזה את הבכורה משום שלא רצה לשרת בכבוד. ואם גלשנו לספר בראשית (חוץ מהסולם כסמל לעיל), ראה מדרש ילקוט שמעוני וישלח רמז קל שמקשר את מזבח האדמה גם למזבח שבנה יעקב בחזרתו ארצה (בראשית פרק לה). בכלום, מזבח אדמה קונקרטי וארצי.

¹¹ רש"י הולך בדרך המכילתא שראינו לעיל ולכאורה לא נותן למזבח האדמה תפקיד או פרק זמן ברור. אך ראה פירושו לדברים טז כב, בדין איסור הקמת מצבה: "ולא תקים לך מצבה - מצבת אבן אחת, להקריב עליה אפילו לשמים: אשר שנא - מזבח אבנים ומזבח

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות כ כא

מזבח אדמה - וכבודי ידור עמכם ולא יזח, על תנאי שתזבחו זבחים לי. ולא אבקש מזבח זהב וכסף, כי אם מזבח אדמה.¹²

אבן עזרא (הפירוש הארוך) שמות פרק כ פסוק כ

כי מזבח אדמה - ... וקדמונינו אמרו. כי הטעם לשום אדמה במזבח הנחושת. ואמת אמרו, כי כן עשו. רק זה הפסוק לזכר ולאסמכתא.¹³ ואין זה פשוטו, כי האדמה ששימו בו מקרה, כי הוא לא יקרא רק מזבח הנחושת, כי מנחשת נעשה...¹⁴ אז קדשם לשמוע דבר השם, שהיו עשרת הדברים. ועתה החל להשמיעם מצותיו. וכאשר נגש משה אל הערפל, אמר לו זאת הפרשה לא תעשון, וכל פרשת ואלה המשפטים עד כי יהיה לך למוקש (שמות כג לג). ואחר כך כתוב: ויבא משה (שמות כד, ג) שירד מן ההר. ושם כתוב ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים (שם). ודברי ה' הם מצות עשה ומצות לא תעשה, שתחילתם, לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב (שמות כ כ), ודברי המזבח, וכל מצות עשה ולא תעשה, שהם בפרשת ואלה המשפטים...¹⁵

והנה פירוש מזבח אדמה – כמשמעו, עשוי מאדמה. וזהו שכתב שם: "ויבן מזבח תחת ההר" (שמות כד ד). וכתוב בכאן: "וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך", ושם כתוב: "ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים" (שם, ה). ואין ספק, כי זאת פרשת מזבח אדמה. גם לא תעשון אתי (שמות כ כ), בעבור דם הברית שזרק על המזבח, ועל העם שקבלו על נפשם, שהשם לבדו יהיה להם לאלהים, ושישמרו מצותיו ומשפטיו.¹⁶ ...

"ואם מזבח אבנים" - המזבח שבנה משה לכרות ברית עם ישראל בדם הברית. וצוה השם, שיבנו מזבח אבנים בעבר הירדן טרם שינחלו הארץ, ויכתבו על האבנים כל התורה... ושם זבחו שלמים ויאכלו כאשר עשו אבותיהם.¹⁷ ויהיה טעם, ואם מזבח אבנים, כאומר: עשה עתה מזבח אדמה, ואם תזכה שתיכנס לארץ אז תבנה מזבח אבנים. אתהן הם האבנים.¹⁸

רשב"ם שמות פרק כ פסוק כא

מזבח אדמה תעשה לי - לפי שהאומות עושים אשריהם על המזבחות... לכך אומר הקב"ה: ואפילו אם תעשה לי מזבח, לא תעשהו אלא מאדמה. שאין רגילים [לעשות] ציורים וצלמים, כי אם מלאכה חלקה. ואף אם תרצה

אדמה צוה לעשות. ואת זו שנה כי חוק היתה לכנענים". מזבח האדמה שנזכר מיד לאחר מתן תורה הוא התחליף למצבות שהקימו האבות. ברבות הזמן אמצו הכנענים את מנהג המצבות ומה שהיה אהוב בימי האבות, הפך לשנוא בעיני המקום. מזבח האדמה, ורש"י מדגיש מיד גם מזבח האבנים, הם התחליף. ראה דברינו [מצבה – אהובה או שנואה](#) בפרשת שופטים.

¹² להלן, בפירושו הארוך (למיטיבי לכת) מרחיב אבן עזרא בנושא וקושר אותו למיקום פרק כד, לברית שבסוף פרשת משפטים. כאן, בפירושו הקצר, הוא אומר דברים ברורים, בדומה למדרש תנחומא תולדות לעיל, מן הסתם בלי שהכיר אותו, רק מלימוד פשט המקרא. כבודו של הקב"ה הוא במזבח אדמה "ולא אבקש מזבח זהב וכסף". עם זאת, שים לב לתנאי: "על תנאי שתזבחו לי זבחים". כפסוק: "וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך", לא רק כאשר תרצה לזבוח (ולא רק שלמים שהוא קרבן תודה ונאכל לבעלים), אלא כציווי: "וזבחת". פאר המשכן, כליו, סידוריו ופרטי עבודתו יבואו מאוחר יותר, לכוונה שנייה, אולי כשיטת הרמב"ם וסיעתו (בעקבות חטא העגל), אבל עצם מוטיב הקרבנות, הוא לכתחילה ומיד לאחר מתן תורה, הרבה לפני חטא העגל.

¹³ כדרכו, נותן אבן עזרא כבוד לחז"ל (קדמונינו) שחיברו את מזבח האדמה עם מזבח הנחושת, אבל ממשיך בפירושו על דרך הפשט והייגיון המקרא.

¹⁴ בקטע הארוך שהשמטנו, מתייחס אבן עזרא למחלוקת הגדולה באשר למיקום פרק כד בספר שמות, הוא פרשת כריתת ברית אגנות הדם, כתיבת ספר התורה עד שם, ו"נעשה ונשמע". אבן עזרא טוען, תוך שהוא חולק על "הגאון" הוא רס"ג, שפרשה זו אחר מתן תורה נאמרה ואירעה, כסדר שכתוב בתורה. ראה דברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים. מיקום זה, חשוב מאד להבנת מזבח האדמה כפי שהוא ממשיך לבאר.

¹⁵ ועל כל אלה אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע". ואיך כל זה שייך למזבח האדמה? אבן עזרא יוצר רצף ברור של הפסוקים שהבאנו בראש דברינו עם פרשת משפטים הסמוכה ועם פרק כד שבא בהמשכה. מה שכינינו "פרשה קטנה" שלאחר מתן תורה, איננה אלא פתיח לפרשה הגדולה של "ואלה המשפטים". הכל ככתוב במקרא ברצף, בלי שום הזזות. מה שממקם את הציווי על מזבח האדמה בתוך פרשת הברית וספר הברית של פרק כד, כפי שהוא ממשיך לבאר.

¹⁶ כך גם הציווי "לא תעשון אתי אלוהי כסף ואלוהי זהב" אשר מתחבר לפרשת הברית בפרק כד בשמות, דרך דם הברית. אבן עזרא, כאמור, מקיים את מזבח האדמה כדבר לעצמו, שנהג למעשה אחרי מתן תורה ופרשת משפטים, ולא כנספח למזבח הנחושת או כשלב זמני למזבח האבנים. בה בעת הוא לא מוותר גם על מזבח האבנים ולא רואה בו "השלמה" למזבח האדמה. זה לעצמו זה לעצמו, כפי שעולה מהמשך דבריו.

¹⁷ ציווי משה לעם שיבנו מזבח אבנים כשיכנסו לארץ (דברים פרק כז) הוא חזרה על פרשת הברית בפרק כד בשמות, רק שכאן, בספר שמות, מזבח האדמה מבטא את הזמניות והארעיות במדבר, ואילו שם, בספר דברים, מזבח אבנים מסמל את ההתנחלות בארץ. כאן, ספר הברית ושם כתיבת התורה על אבני המזבח. ראה דברינו [האבן תשמור את האבן](#) בפרשת כי תבוא.

¹⁸ ראה שוב מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה יא לעיל שקובעת שלמרות שכתוב: "ואם מזבח אבנים תעשה לי", זו מצוות חובה ולא רשות. שם הצענו שפירוש "ואם" הוא "כאשר", ויש כאלה הרבה במקרא. אבן עזרא יכול להצטרף למכילתא זו, אבל הוא מחדד את "ואם" - אם תזכה. חובה שהיא זכות. אבן עזרא שמקיים את מזבח האדמה בפועל וכחלק מהמשך מעמד הר סיני, מעצים בה בעת את מזבח האבנים שיוקם בכניסה לארץ, שהיא תכלית יציאת מצרים.

לעשות מזבח אבנים, אבנים שלימות תבנה את המזבח של י"י אלהיך, מזבח אבנים ולא תניף עליהם ברזל כדכתיב במשנה תורה.¹⁹ ולא תבנה אתהן גזית - כי כשבונים אותן גזית בכלי ברזל, רגילין המסתתין לעשות בהם ציורים וצלמים, כדכתיב בישעיה גבי צלמים: "חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו [וגו'] יתארהו בשרד יעשהו במקצועות ובמחוגה יתארהו".²⁰

וַיֹּאמֶר נַעֲמָן וְלֹא יִתֵּן נָא לְעִבְדְּךָ מִשָּׂא צֶמֶד פְּרָדִים אֲדָמָה כִּי לֹא יַעֲשֶׂה עוֹד עִבְדְּךָ עִלָּה וְזָבַח לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם לַיהוָה: לְדָבָר הַזֶּה יִסְלַח ה' לְעִבְדְּךָ בְּבֹא אֲדָנִי בֵּית רַמּוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת שָׁמָּה וְהוּא נִשְׁעָן עַל יָדָיו וְהִשְׁתַּחֲוִיתִי בֵּית רַמּוֹן בְּהִשְׁתַּחֲוִיתִי בֵּית רַמּוֹן יִסְלַח נָא ה' לְעִבְדְּךָ בְּדָבָר הַזֶּה: (מלכים ב ה יז-יח).²¹

ספרי דברים פרשת עקב פסקא נב ד"ה יתן ה'

... לפי שנאמר: "שלוש פעמים בשנה יראה וגו'" (דברים טז טז), שמא יאמרו ישראל: הרי אנו עולים להשתחוות, מי משמר לנו את ארצנו? אמר להם המקום: עלו, ושלכם אני שומר, שנאמר: "ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך ליראות" (שמות לד כד). אם בעינינו אינה חומדה, כיצד בא ליטול נכסים ובהמה? וכן אתה מוצא, כשישראל עושים רצונו של מקום, מה נעמן אומר לאלישע: "ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה" (מלכים ב ה יז). והלא דברים קל וחומר: אם עפר הרי הוא מתירא ליטול מארץ ישראל שלא ברשות, כיצד הוא בא ליטול נכסים ובהמה.²²

מלבי"ם מלכים ב פרק ה פסוק יז

ויאמר נעמן - ביקש שיתן לו ממקום שהנביא עומד שם משא צמד פרדים אדמה, וקבל עליו לעבוד את ה' בעולה וזבחים ושלא לעבוד עבודה זרה.²³

פירוש דעת מקרא (יהודה קיל) על הפסוק

... ואפשר שתפס לשון 'אדמה' כדי לרמוז למצוה הכתובה במזבח: "מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וכו'" (שמות כ כ).²⁴

¹⁹ זה אזכור מזבח האבנים בספר דברים פרק כז שכבר ראינו לעיל. שם חוזר האיסור של השימוש בברזל לעשיית המזבח, ככתוב: "וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִזְבֵּחַ אֲבָנִים לֹא תִנִּיף עֲלֵיהֶם בְּרֹזֶל", אבל "גזית" נזכר רק בפרשתנו, כפי שהוא ממשך לפרש. לשון רשב"ם "ואפילו אם תעשה לי מזבח, לא תעשהו אלא מאדמה" וכן: "ואף אם תרצה לעשות מזבח אבנים וכו'", אינה מותרת ספק באשר ליחסו למזבח בכלל וממילא לעבודת הקרבנות. המעבר למזבח אבנים מלווה בחששות של עבודה זרה וממילא לסייגים ואזהרות בתורה כיצד יש לבנות אותו ועם אילו כלים. כנגד דעה זו (שאינה רק של רשב"ם) יוצא אבן עזרא חוצץ בפירושו הנ"ל: "יש אומרים כי הטעם שלא יעשו ציורים, על כן צוה במזבח אבנים להיותם שלמות. ואלה המפרשים אולי ילמדונו למה נעשה כל המשכן כרובים, וכרובי זהב על הכפורת, והבית אשר בנה שלמה כלו כרובים ותמונות ופטורי ציצים (מלכים א ו לב), ואלה המקומות נכבדות ממקום המזבח". דא עקא, יענה לו רשב"ם: הציווי על המשכן בא מאוחר יותר כשהגיעה התורה לסוף דעתם של בני האדם שהם צריכים חפצים מפוארים יותר ממזבח אדמה או מזבח אבנים חלק. וגם על הפאר וההשקעה העצומה של מקדש שלמה יש לדבר. ופאשר לנחש מה תהיה תשובת אבן עזרא. ואת רשב"ם נשאל: מה עם המזבח שהתורה מצווה עליו בפרשת כי תבוא, בדברים פרק כז, שרשב"ם עצמו מביא בדבריו? יאמר רשב"ם (אם ירשה לנו לסייע לו): שים לב כיצד ציפו את המזבח הזה! סדו אותו בשיד וכתבו עליו את דברי התורה!! הקישוטים למזבח הם פסוקי התורה ולא כרובים ותמונות. ראה דברינו [האבן תשמור את האבן](#) בפרשת כי תבוא.

²¹ הרעיון של מזבח אדמה לא נזכר בכל המקרא לאחר פרשתנו. כפשוטו של מקרא, כל המזבחות, הבמות והמצבות שזכורים במקרא, הם של אבן. והנה, בספר מלכים ב בסיפור של אלישע וצרת נעמן חוזר מזבח אדמה ודווקא אצל נעמן שר צבא ארם! גם כאן נראה שהאדמה משמשת למילוי וחיזוק, אבל עצם אזכור הרעיון שביסוד המזבח מצויה אדמה, חוזר כאן באופן ברור.

²² מדרש ספרי נדרש לנושא "משא צמד פרדים אדמה" של נעמן ואלישע, אבל בכיוון של שמירה על נכסי ארץ ישראל ויושביה ובהקשר הפסוק: "לא יחמוד איש את ארצך" שנאמר על מצוות עלייה לרגל. זו האדמה שמכפרת על יושביה ומלווה אותם מלידה עד מיתה. בהקשר זה, ראה מדרש שיר השירים רבה ז א על הפסוק: "מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב", על הניסים שנעשו לעולי רגלים שהשתמרו בתיהם ונכסיהם בידי מלאכים, נחשים, אריות ותרנגולים, בעת שעלו לרגל. אבל אנחנו כאן, בעניין אחר.

²³ ופירוש אלשיך שם: "ויאמר נעמן ולא יותן נא לעבדך משא צמד פרדים אדמה מארץ ישראל לעשות מזבח אדמת ארץ ישראל לשם ה'". ראה גם פירוש רד"ק על הפסוק שמחזיר אותו קצת לנושא קבלת הרשות של ספרי: "צמד פרדים אדמה - לעשות מזבח בארצו. וכי לא היה יכול הוא לקחתה בלא רשות? אלא אמר שלא יעשה המזבח לה' בגזלה אם לא מרצון הנביא והמלך". פרשנים אלה מקרבים אותנו למה שאנחנו מחפשים, לקשר עם מזבח האדמה שבפרשתנו, אבל לא אומרים זאת במפורש. הם מצביעים על הקשר ההופכי בין האדמה ועבודה זרה, בהקשר של קדושת אדמת ארץ ישראל, ועפ"י מלבי"ם "ממקום שהנביא עומד", דווקא.

²⁴ פירוש דעת מקרא הוא היחיד שמצאנו שמקשר את בקשת נעמן למשא צמד פרדים אדמה מארץ ישראל, עם מזבח האדמה הנזכר בפרשתנו. מן הסתם גם כאן, משמשת האדמה למילוי של מזבח שבנוי ממסגרת ושלד של אבנים, אבל שים לב לדברי נעמן: "כי לוא יעשה עוד עבדך עִלָּה וְזָבַח לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים כִּי אִם לַיהוָה". מזבח האדמה, הוא עבודת הקרבנות הבסיסית ביותר שמטרתה להרחיק את האדם מכל פולחן מפואר יותר העלול להתגלגל לעבודה זרה; וכמו כן, להזכיר לו את ברייתו "עפר מן האדמה" ולשמר את "אנכי ה' אלהיך" ו"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני". בעצם פשוטו בא מזבח האדמה למלא את הצורך הבסיסי לפולחן, אבל במינימום הנדרש, מחד גיסא, ובריחוק המקסימלי מעבודה זרה, מאידך גיסא. תזכורת זו קבלנו מנעמן שר צבא ארם דווקא.

ספר העיקרים מאמר שלישי פרק יח²⁵

... לכך אמר: "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" כלומר, כבר ראיתם כי עם היותי מרום בשמים, השפלתי מעלתי ולא מנעתי עצמי מדבר עמכם ... ויהיה זה לכם לאות שאף אם יהיה מין האדם פחות ונבזה ובלתי ראוי שאשגיח בו שאני משגיח בו ... ואם כן, "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" כדי שתורידו על ידם הרוחניות. כי בדבר קל מזה תושג השפעתו. וזהו: "מזבח אדמה תעשה לי", כי מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח, או בדבר יותר קל מזה שהוא התפילה, וזהו שאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך", כלומר אשפיע ברכתי עליך...²⁶

שבת שלום
מחלקי המים

²⁵ בסוף דברינו נחזור ל"פרשה הקטנה" בה פתחנו בראש הדף ונקרא אותה בהדרגתו של בעל העיקרים.

²⁶ בקטע זה נלחם ר' יוסף אלבו בטיעוני הפילוסופים שהאלוהות היא דבר נשגב שאין לו קשר עם המציאות הארצית ושאינו מנוס מצורות ואמצעים פיגורטיביים בינינו ובינה. לשיטתו שם, המלחמה בטיעונים האלה, היא סיבת "הפרשה הקטנה" בפרשתנו וזה פשר מיקומה מיד אחרי עשרת הדברות ומעמד הר סיני. מה שחשוב לנו הוא הקישור של "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" עם "מזבח אדמה תעשה לי". השגב עם הארץ, הרוחניות השמימית עם הפשטות החומרית, מזבח שראה ישעיהו וטיהר אותו מול מזבח האדמה שמכפר בארץ, מרום וקדוש אשכון עם דכא ושפל רוח. שני קצות סולם יעקב שניצב ארצה וראשו מגיע השמימה (בראשית רבה סח יב, תנחומא ויצא סימן ז). מזבח האדמה אולי לא האריך ימים והתמזג עם מזבח הנחושת ואח"כ עם כל הפאר של המשכן והמקדש, ונשאר רק בחיבור מזבח עולמים לקרקע שמתחתיו. אבל ראה איך 'מדלג' ר' יוסף אלבו על כל אלה, ומחבר את מזבח האדמה ישירות לתפילה שהיא העבודה בימינו ותשלום הקרבנות. תפילה הנחתמת במילים: "ונפשי כעפר לכל תהיה".